

...En de zee neemt

Texelse vissers in rampspoed en tegenslag*

In vrijwel iedere Nederlandse visserijgemeenschap staan monumenten ter nagedachtenis van de vissers die het leven op zee lieten. Sommige, zoals het gedenkteken te Urk, zijn indrukwekkend, andere, bij voorbeeld dat op Texel, uiterst sober. Deze objecten houden de herinnering levend dat het vissersberoep buitengewoon gevaarvol was en nog steeds is.

Het is vrijdagmorgen 27 maart 1896. Een plotseling opstekende noordwesterstorm die gepaard gaat met hevige slagregens geselt het eiland Texel. Striende windvlagen rukken pannen van daken, takken van bomen en stuwen golven hoog op. In menig vissersgezin heerst ongerustheid. Veel mannen zijn met hun nietige houten platbodems op zee en worden door het natuurgeweld overrompeld. Ondanks het barre weer drommen groepjes mensen in de vissersdorpen Oudeschild en Oosterend samen bij de postkantoren. Enige vrouwen maken de gang naar de dijk en kijken daar of ze scheepjes op het Marsdiep kunnen ontwaren. Na verloop van tijd beginnen telegrafische berichten binnen te druppelen van bemanningen die met hun schuiten behouden een haven hebben bereikt. Van sommige is nog geen tijding. De volgende dag wordt duidelijk dat drie blazers zijn omgeslagen of vergaan, waarbij alle negen opvarenden zijn verdronken. Vier andere vaartuigen zijn gestrand, de bemanning daarvan is gered. De desastreuze gebeurtenis dompelt de nabestaanden alsook de dorps- en eilandbevolking in diepe rouw. Onder grote publieke belangstelling worden de aan land gebrachte lijken van een paar mannen enkele dagen later begraven. Eén van hen is de 22-jarige Arie Bakker uit het buurtschap Oost. Op 6 april wordt hij op het kerkhof van Oosterend ter aarde besteld. De kist wordt gedragen door tien vrienden van zijn leeftijd, voorafgegaan door een dertigtal jongelingen en gevolgd door familieleden en ongeveer honderd vissers. Allen staan om de geopende groeve, terwijl zich daarnaast enige honderden belangstellenden en nieuwsgierigen bevinden. De ontzielde lichamen van sommige vissers zullen pas weken later aanspoelen. De materiële schade is groot en belooft naar

* De gegevens zijn gebaseerd op historisch-antropologisch veldwerk, dat van december 1989 tot maart 1991 op Texel werd verricht. Het onderzoek werd gefinancierd door de Stichting Sociaal-Culturele Wetenschappen van NWO (projectnummer 500-276-202). Voor hun nuttige commentaar op een eerdere versie van dit stuk dank ik Jojada Verrips, Nico Wilterdink en zijn mederedactieleden van het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*.

schatting zeventienduizend gulden. Het is niet de eerste, noch de laatste, maar wel één van de ernstigste rampen in de geschiedenis van de Texelse visserij.

Tussen 1830 en 1991 zijn tenminste 81 Texelse vissers bij de uitoefening van hun beroep om het leven gekomen, van wie dertig tussen 1894 en 1904.¹ Dat is in één decennium ruim een derde van het totaal aantal mij bekende verongelukte lokale vissers in de afgelopen anderhalve eeuw. Waarom was juist deze periode zo rampzalig? Hoe poogden vissers het hoofd te bieden aan de onzekerheden en risico's van hun bestaan? Op welke manier werden zij daarbij al dan niet door de bredere gemeenschap geholpen? Hoe reageerden verwanten en dorpsgenoten op het 'op zee blijven' van de vissers? Hoe was de zorg voor hun weduwen en wezen geregeld? En waarom slaagden vissers er niet in om onderlinge voorzieningen langdurig in stand te houden? Op deze vragen tracht ik in dit artikel een antwoord te formuleren. Het gaat me niet om het pathos van de dramatiek per se. Veeleer kunnen de reacties in de gemeenschappen een helder licht werpen op de sociale dynamiek in en de ideeënwereld van de vissers- en eilandgemeenschap.

Vissers en hun periculeus bestaan

De gegevens hebben betrekking op de Texelse visserij tussen circa

¹ Verder kwamen verschillende vissers - die de eilandelijke reddingsboten bemanden - om bij reddingspogingen. Een overzicht wordt gegeven in Kranenburg en Van de Voort (1979, 142). Dat is echter onvolledig. Ik baseer me op berichten in de *Heldersche en Nieuwedieper Courant*, 't *Vliegend Blaadje*, de *Texelsche Courant*, de *Nieuwe Texelsche Courant*, de *Verslagen over de Staat der Nederlandsche Zeevisscherijen* en op gegevens uit het gemeente-archief (GAT, inv.nrs. K-851 en K-874). Wellicht lag het werkelijke aantal slachtoffers iets hoger; de bronnen dekken niet alle jaren in de periode tussen 1830 en 1843. Gezien de omvang van de Texelse vloot en de aard van het bedrijf is het verlies aan mensenlevens betrekkelijk laag. Sommige andere vissersdorpen hebben in de loop der tijd door het vergaan van vissersschepen een aanzienlijk groter verlies te betreuren gehad. Zo waren er bij de beruchte ramp met de vissersvloot van Moddergat en Paesens op 6 maart 1883, waarbij 17 aken en blazers vergingen, 83 slachtoffers (cf. Ijbema en De Haan 1973). Die dag alleen al vonden 121 Nederlandse vissers een zeemansgraf. Tussen 1860 en 1976 zijn minimaal 3245 Nederlandse vissers bij de uitoefening van hun beroep omgekomen (Kranenburg en Van de Voort 1979, 22). Voor gegevens betreffende de periode van de Eerste Wereldoorlog, zie Gouda (1978). Over ongevallen met Zeeuwse vissersschepen in de eerste decennia van deze eeuw, zie Slager en De Schipper (1990, 139-148) en Huijbrecht en Reindersma (1987, 21-24).

1850 en 1932. Eind negentiende eeuw telden de dorpen Oudeschild en Oosterend (inclusief het buurtschap Oost) zo'n 175 vissersschepen, elk bemand met twee of drie koppen. Op het eiland was de visserij in deze periode na de landbouw de belangrijkste bron van werkgelegenheid en in de genoemde dorpen zelfs de dominante pijler van de lokale economie. De vissers oefenden hun bedrijf uit op de noordelijke Zuiderzee en - met name 's zomers - de Noordzee. In de eerstgenoemde wateren visten ze vooral schelp- en schaaldieren: oesters, mosselen, alikruiken, wulken, kokkels, schelpen en garnalen. Verder waren velen betrokken bij de wierooft. Op de Noordzee was het ze overwegend om plat- en rondvis te doen. Het merendeel der vissers beschikte over platbodems van het type blazer.

De twee decennia na 1870 waren voor de Texelse vissers vrij vette jaren. Door diversificatie van hun activiteiten waren de meesten erin geslaagd een goed bestaan op te bouwen en de vissersvloot breidde zich (mede daardoor) sterk uit. Maar na 1890 trad een kentering in. De uitkomsten werden al minder. Door intensieve bevissing van kustwateren door stoomtreilers namen de visvangsten af en ondervonden de kleine kustvissers sterke concurrentie. De prijzen - ook die van schaal- en schelpdieren - daalden door de overvloedige aanvoer en de zaken liepen voor weinig vissers naar wens. Bovendien besloot de overheid in de jaren tachtig over te gaan tot openbare verpachting van delen van de Zuiderzee ten behoeve van de oesterteelt, waardoor ettelijke eilanders de toegang tot dit voorheen publieke domein verloren.

De slechte resultaten en de verpachtingen dwongen de Texelse vissers zich al verder en gedurende een steeds langer deel van het jaar op de Noordzee te wagen. Daarop waren de meeste vaartuigen niet berekend, maar nood brak wet en dat werd verschillenden noodlottig. De visserlui waren zich terdege van de gevaren bewust, maar konden niet anders. Zo drongen Oudeschilders er in 1887 bij de overheid op aan een eind aan de verpachting van oesterpercelen te maken, omdat ze vreesden dat ze daardoor 'deels broodeloos geraken, en willen zij niet van gebrek omkomen, vele hunner de Noordzee bevaren of bevissen gaan. Een bedrijf voor vele hunner kleine schuitjes hoogst gevaarlijk en onverantwoordelijk, zoodat een groote ramp te wachten is' (*'t Vliegend Blaadje*, 24 augustus 1887). Het ging om retoriek, maar de vissers kregen gelijk. Toen ze eind van de eeuw opnieuw een rekest bij het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid indienden waarin ze meer vrijheid van handelen verzochten verzuimden ze niet op de gevolgen van de verpachtingen

te wijzen: 'dat ook grootendeels tengevolge daarvan, in de laatste vijf jaren meer dan twintig visschers van dit eiland zijn verongelukt, van welke velen, zoo de oestervisscherij, als vóór 1884, vrij ware geweest, zeer waarschijnlijk niet zoo ontijdig den dood zouden hebben gevonden'.² Een ex-visser verhaalde: 'Ik weet dat mijn moeder me vertelde van een visserman die hier helemaal het brood niet meer kon verdienen. Dus dan zouden ze toch naar de Noordzee moeten. Ik weet, dat heeft mijn moeder nog verteld. En toen zei die man: "pakt het verkeerd uit, dan moest het maar. BROOD OF DOOD." Dat is dan een gezegde, maar het werd dood, want ze verzopen'. Onbekend als ze waren met de open zee en in feite te gebrekkig uitgerust om die te bevaren moesten zulke tragedies haast wel volgen.

Door de vele ongevallen en de magere besommingen nam de lust om in de visserij te blijven werken af: 'Onze visschers zijn sinds de laatste jaren wel zwaar getroffen en zeer begrijpelijk is het, dat ieder gaarne 't gevaarvol bedrijf vaarwel zegt, zoo hij maar eenige kans ziet op eene andere wijze het brood te verdienen, te meer nu de visscherij bij alle gevaren toch slechts zulk een sober bestaan geeft' (*Texelsche Courant*, 20 augustus 1899). Veel alternatieven waren er echter niet. Op Texel was toentertijd het boerenbedrijf de belangrijkste bron van werkgelegenheid, maar dat werd juist in de laatste decennia van de negentiende eeuw getroffen door een ernstige crisis. Als landarbeiders al werk konden vinden, was de beloning karig en voor vissers gold dat het 'eenmaal gekozen vak ... niet spoedig vaarwel [wordt] gezegd, zoolang men er geen beter en meer loon-gevend weet te vinden' (Mets z.j., 19). Tussen 1889 en 1909 nam het aantal vissers zelfs toe: van 223 naar 236, daarna daalde het van 228 in 1918 tot 139 in 1930 (Schreur 1953, 31).

Bovendien kon een visserman niet zomaar een landman worden. Het bestaan op zee werd gewaardeerd. Dat blijkt bij voorbeeld uit de berijmde memoires van de in 1842 te Oost geboren Frederik van der Vis, die zijn mijmeringen na een drietal *narrow escapes* bij ongelukken met het vissersscheepje waarop hij voer vastlegde. Eigenlijk wil hij van boord, zoals uit de volgende passage blijkt: 'De vrees die jaagt mij aan, ik gaan maar niet meer mee / 't is bange akeligheid, en sukkelachtig leven / Zou ik mij weer voort aan, op zoo een schuit begeben?' (z.j., 44). Hij meent dat het bij de boer beter is, maar bedenkt zich: 'Een boerenknecht? O neen! dan liever op den schuit' (ibid.). Zo gaat hij de voors en tegens van verschillende beroepen na

² *Verlag over den staat der Nederlandsche zeevisscherijen* (1899, 73).

en concludeert tenslotte: 'Ik practizeer [prakkezeer] niet meer, ik wil niets anders leeren / Als 't varen op de zee, al is 't niet naar begeeren / Ik blijf maar op de schuit, en bij mijn ouders thuis / Want ik denk ieder vak, dat heeft bepaald zijn kruis' (ibid., 46).

De vissers beseften dat ze een gevaarvol bestaan leidden. Niet voor niets noemden zij de zee een 'trouweloos element'. Het leeuwedeel nam geen onnodige risico's en bleef bij mist en wanneer er zwaar weer op til was in de haven. Toch kon een plots opstekende storm de in zee gestoken vloot verrassen. Dat gevaar werd echter al minder toen ze eind negentiende eeuw zowel aan land als aan boord de beschikking kregen over barometers, waarin ze steeds meer vertrouwen leerden stellen. Ook een kompas behoorde destijds tot de standaarduitrusting. Verder lieten degenen die het zich konden veroorloven hun schepen toentertijd voorzien van een vast dek, wat de zeewaardigheid vergrootte. Met het oog op hun veiligheid richtten ze voorts verzoeken tot de overheid om betere betonning, bebakening en haven- en geleidelichten aan te brengen. Zwemmen konden de meesten echter niet.³ Zoals veel vissers in binnen- en buitenland meenden, had dit weinig zin, omdat het dan slechts langer zou duren voor men zou verdrinken als men te water was geraakt. De vissers hadden evenmin reddingsmiddelen als zwemvesten en dergelijke aan boord, alleen een haak en een boom die in het bedrijf werden gebruikt.

De armere vissers verwaarloosden echter het noodzakelijke onderhoud aan de vaartuigen, vooral wanneer er langdurig weinig werd besomd. Verrotte houtdelen werden niet tijdig vervangen en om kosten te besparen werden de schuiten dan met blik beslagen; ze kregen, zoals het treffend heette, hun 'doodshemd' aan. Het waren uit nood geboren bezuinigingen, die het uitoefenen van het beroep riskanter maakten. Er waren echter ook vissers die willens en wetens risico's namen. Bij stormweer waagden maar weinigen zich buitengaats en dat betekende dat er op de afslagen een geringe aanvoer was, waardoor de visprijzen sterk konden stijgen. Degenen die het

³ In het *Verslag over den Staat der Nederlandsche Zeevisscherijen* over 1909 staat bij voorbeeld: 'Over het algemeen kunnen de Texelsche visschers niet zwemmen. Uit niets blijkt, dat de jongere visschers zich meer dan voorheen beijveren om de zwemkunst machtig te worden' (p. 80). In ditzelfde verslag worden als oorzaken van bedrijfsongelukken in de Texelse visserij genoemd: door een storm overvallen worden; vluchten in de zeegaten; bevloeien (dat wil zeggen door overslaande golven vollopen); door een slag van de schoten buitenboord raken; aan de grond lopen op gevaarlijke banken (p. 85).

aandurfden om dan zee te kiezen, maakten meestal een hoge besomming, de beloning voor hun waaghalzerij. Een 84-jarige man herinnerde zich zo'n schipper: 'Dat was een erg stoute visserman. Hij heeft het erg stout gedaan, een stoute visserman. Dat ie niet verzopen is, kan je nog niet geloven, zo lang liet ie 't aankomen - nog maar een trekkie, nog maar een trekkie. Bij het verzuipen af, wat die man riskeerde'.

Er zouden wat dit betreft verschillen hebben bestaan tussen hervormde en doopsgezinde vissers enerzijds en gereformeerde anderzijds. De laatsten namen volgens de overlevering meer risico's. Ook Dirk Daalder, zoon van een onderwijzer aan de openbare lagere school te Oosterend, heeft hierover in twee boeken, waarin hij in geromantiseerde vorm zijn jeugdherinneringen heeft vastgelegd, het een en ander te berde gebracht. Zo schreef hij: 'Elk jaar verdrinken er wel een paar, meer fijnen [gereformeerden] dan groven [vrijzinnig protestanten], want de fijnen wagen meer en worden zichtbaar gezegend met grote vangsten, maar ook gestraft met ondergang.... Komt er niet op aan.... de Heer kent de zijnen en aan Hem is de wrake en de beloning' (Daalder 1939, 116). In zijn andere boek stelde hij dat er meer fijnen verdronken 'omdat ze meer wàgen, vast overtuigd, dat niemand sterft vóór de tijd, die God heeft vastgesteld' (Daalder 1978, 23). De Texelse visserlui waren in de decennia rond de eeuwwisseling vrijwel zonder uitzondering protestants. Met name de orthodoxen hadden een groot Godsvertrouwen en meenden dat ze het met Gods hulp wel zouden klaren, een houding die ook hun geloofsgenoten uit andere Nederlandse vissersdorpen kenmerkte (vgl. Kranenburg en Van de Voort 1979, 66).

Leed en liefdadigheid

Tot het eind van de jaren tachtig van de negentiende eeuw was er in geval van averij of ernstiger ongevallen weinig of niets voor vissers en - wanneer ze waren verongelukt - hun nabestaanden geregeld. Er moest dan onvermijdelijk een beroep op de liefdadigheid, het Burgerlijk Armbestuur en/of de kerkelijke armenzorg worden gedaan. De overheid bemoeide zich (nog) niet met verzekeringen en sociale voorzieningen. Immer hielden de visserlui er rekening mee dat het

ergste hun kon overkomen.⁴ Velen droegen gouden oorkingen, die dienden om de kosten van een begrafenis te bestrijden wanneer zij ver van huis aanspoelden en daar ter aarde werden besteld. De vrouw of moeder van nagenoeg iedere visserman naaide zijn initialen in sokken en ondergoed, soms aangevuld met de letters 'TX', opdat in geval van verdrinking het stoffelijk overschot geïdentificeerd zou kunnen worden.⁵ Wanneer een lijk weken of maanden in het water had gelegen, was het vaak onherkenbaar verminkt.

Was een gehuwde vissersknecht op zee gebleven, dan liet hij zijn vrouw en kinderen meestal onverzorgd achter. De gebruikelijke gang van zaken was dan dat er op allerlei manieren werd gepoogd om hen financieel te helpen. Dit geschiedde eveneens voor de weduwe van een eigenaar wanneer diens schuit was vergaan en niet gelicht of afgebracht kon worden. Zo stond in de *Heldersche en Nieuwedieper Courant* van 26 november 1879 naar aanleiding van het verongelukken van een aantal Texelse vaartuigen, dat een vrouw met zeven kinderen onverzorgd achterbleef. Zij verloor 'behalve haar man, ook diens schuit, hare eenige bezitting, zoodat zij door de ramp eensklaps broodeloos is geworden'. Was het vaartuig nog bruikbaar, dan werd de vrouw eigenaar en kon zij het bedrijf voortzetten en zo een inkomen verwerven. Zij nam dan een bemanning aan die ze voor zich liet werken. Vaker echter waren weduwen en wezen aangewezen op het mededogen en de offervaardigheid van hun plaatsgenoten.

Dikwijls werd een commissie - doorgaans bestaande uit burgemeester, predikanten, schoolmeesters en andere lokale notabelen - gevormd, die allerlei initiatieven ontplooiden. Er werden bedes om hulp verspreid, collectes gehouden, toneelstukken opgevoerd, voordrachten gegeven, boekjes gepubliceerd en eventueel andere activiteiten georganiseerd waarvan de opbrengst ten goede kwam aan weduwe en

⁴ Op veel plaatsen ging dit besef gepaard met magisch-religieuze voorstellingen en handelingen. Vissers brachten offers, namen amuletten mee aan boord, voerden rituelen uit, hielden rekening met voortekenen en namen bepaalde taboes in acht om zich van een behouden vaart en een goede vangst te verzekeren (cf. Van Ginkel 1987, 1988). Met uitzondering van het ook in de rest van Nederland wijd verbreide taboe om op zondag te vissen heb ik voor wat Texel betreft geen materiaal over zulke voorstellingen en handelingen kunnen traceren. Dit wil echter niet zeggen dat ze er niet (geweest) zijn.

⁵ In veel plaatsen droegen vissers met dit doel truien die volgens een speciaal patroon waren gebreid. Elk vissersdorp kende zijn eigen patroon (vgl. Van der Klift 1983). Op Texel werd dit echter, voor zover mij bekend, niet gedaan. Wel lieten veel vissers hun initialen op een hand tatoeëren.

wezen. Het was verder usance om met intekenlijsten rond te gaan en verlotingen te houden. Tijdens lokale feesten, zoals de Nieuwe en Ouwe Sunderklaasvieringen, werd met hetzelfde oogmerk wel gecol-lecteerd (cf. Van Ginkel 1991). Wanneer de nood erg groot was, droegen dorpsgenoten en welgestelde eilanders soms een wekelijks bedrag bij.⁶ Ook van buiten Texel - vaak van andere vissersdorpen - kwamen nu en dan geldelijke bijdragen binnen. Omgekeerd collecteerden Texelaars menigmaal voor de nagelaten betrekkingen van vissers elders in den lande.

Niet alleen wanneer een visser bij een ongeval het leven liet kwamen hulpacties op gang. Ook wanneer hij zijn schuit verspeelde maar gered werd, als vaartuigen bij voorbeeld van hun ankers wegstormden, een aanvaring hadden, of in het ijs vastvroren en daardoor wrak raakten of zware averij opliepen, en wanneer een visser arbeid-songeschikt werd moest er vaak bijgesprongen worden. Gedurende een groot deel van de negentiende eeuw zagen vissers zich bij zulke tegenslag genoopt een beroep te doen op de *charitas* van derden. Zo tekende de eerder genoemde Frederik van der Vis aan dat de schuit van zijn vader rond 1850 van de touwen lossloeg, op drift raakte en vernield teruggevonden werd. Om toch de winter door te komen gingen Frederik en zijn broer Pieter mosselen rapen, die ze met emmers vol aan boeren verkochten. Dat leverde echter slechts 15 cent per emmer op. Hun moeder ging uit venten met broodjes en koek, wat eveneens een magere verdienste gaf. Op aanraden van buurtgenoten ging ze met een intekenlijst Texel rond om met de opbrengst een schuit aan te kunnen schaffen. Zij kreeg *f* 300 bijeen en met een gelijk geleend bedrag kon inderdaad een vaartuigje worden gekocht (Van der Vis z.j., 6-8).

Dikwijls vroegen vissers die schade hadden geleden aan de burge-meester en aan het Provinciaal Bestuur toestemming om een collecte voor zichzelf te mogen houden. Met de opbrengst daarvan was het mogelijk een ander vaartuig te verwerven, waarmee ze weer zelf in hun bestaan en in dat van hun gezin konden voorzien. Soms namen anderen het voortouw, waarbij op dezelfde wijze als hiervoor beschreven te werk werd gegaan. Een enkele keer kwam er een gift van het Koninklijk Huis, zoals in januari 1882, toen een schipper

⁶ Hiervan moet men zich geen overdreven voorstelling maken. Van der Vliet merkt op dat rijke offervaardigen - met een jaarinkomen van *f* 10.000 of meer - in veel gevallen voor wekelijkse giften van tweeënhalf cent tekenden. Enkelen waren guller. Zij gaven een stuiver per week (1977, 213).

honderd gulden ontving om een andere schuit te kopen, nadat zijn oude door brand was verwoest.

Er was derhalve een grote onderlinge solidariteit onder vissers en onder de dorps- en eilandbevolking als geheel wanneer zulke calamiteiten geschieden. Deze saamhorigheid moet begrepen worden in het licht van de omvang en de sociale structuur van de bevolking. Texel telde eind negentiende eeuw ongeveer 6000 inwoners, die grotendeels door (aan)verwantschapsnetwerken met elkaar waren verbonden.⁷ Destijds kenmerkte het huwelijkspatroon zich nog door een grote mate van eiland-endogamie. Er gold een familieplicht en burenhulp was regel. Maar in sommige gevallen schoot deze vorm van bijstand tekort. Vooral in de vissersdorpen was men ervan doordrongen dat rampspoed ieders deel kon zijn. Vandaar dat velen bereid waren een bijdrage te leveren om de nood te lenigen. Het gaat hier in feite om een gegeneraliseerde ruilverhouding: men verwachtte geen directe tegenprestatie, maar vertrouwde er op dat wanneer men zelf slachtoffer was die tegenprestatie alsnog geleverd zou worden.⁸ Dit 'wederkerig altruïsme' sloot naadloos aan bij de christelijke leer van naastenliefde (cf. De Swaan 1989:35).

Twee concrete voorbeelden van ongevallen met schuiten en de (zelf)hulpacties die daarna op gang kwamen zijn de volgende:

Door een hevige storm op 4 december 1863 verliezen de oestervissers Biem Vlaming, Hendrik Boon, Maarten Kuitert, Jan Stark, Simon Dijker, Dirk van der Vis, Jan Brouwer en Arie Vonk, allen wonende te Oosterend en Oost, hun schuiten. Ze zijn niet bij machte om uit eigen middelen een ander vaartuig aan te schaffen en zien zich verstoken van een middel van bestaan. Ze krijgen van het Texelse gemeentebestuur permissie om een collecte te

⁷ Dit gold voor veel vissersgemeenschappen in Nederland. Kranenburg en Van de Voort wijzen daarop in hun boek *Een zee te hoog*: 'de vissersplaatsen [waren] klein en ... bijna iedereen [was] familie van elkaar zodat de tragedie voor het gezin er tegelijkertijd een voor het gehele dorp was' (1979, 68). Juist door die verwantschappelijke betrekkingen en door het feit dat er in familiebedrijven werd gewerkt konden gezinnen soms zwaar worden getroffen. Het was (en is) beslist geen uitzondering dat meerdere leden ervan bij dezelfde ramp het leven verloren. Dat was ook op Texel zo.

⁸ Kranenburg en Van de Voort wijzen in dit verband op het beeld dat er bij het grotere publiek van de Nederlandse vissers en hun bedrijf bestond om te verklaren waarom ook buitenstaanders geld doneerden: 'Acties sloegen gewoonlijk goed aan. De visserij is van oudsher een nationale bedrijfstak en zij werd door het publiek als zodanig beschouwd. Daarbij had men begrip voor de gevaren die de zee opleverde ... Bekend was verder dat vissers hard werkende lieden waren en dat het bedrijf nooit een vetpot geweest was' (1979, 72).

houden, maar die levert onvoldoende op om het verlies te vergoeden. Daarop richten ze zich enkele maanden later in een brief opnieuw tot de gemeenteraad van het eiland met het verzoek 'om in deze gemeente bij hunne medeburgers, die ... met zoo vele tijdelijke middelen gezegend zijn, rond te gaan tot het vragen van giften, opdat zij zoo mogelijk weder in staat gesteld worden hun visschersberoep uit te oefenen'. Op een soortgelijk rekest aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland is afwijzend beschikt. Met toestemming van de raad willen ze zich 'andermaal ... wenden aan H.H. Gedep. Staten, met het verzoek tot het doen eener Collecte in het overige der provincie, ter verkrijging van datgene, 't welk dan nog aan de som van het geleden verlies zoude mogen ontbreken'.⁹ Voor Vlaming, Boon en Stark is het binnen de tijd van tien jaar de tweede maal dat zij hun vaartuig verloren zien gaan. Ook bij die eerdere tegenslag hebben ze een beroep op de liefdadigheid gedaan (Van der Vis z.j., 66-69).

Op vrijdag 10 september 1886 vergaat de blazer TX 84 van de 36-jarige schipper-eigenaar Pieter Eelemann uit Oudeschild. Hij en zijn 37-jarige knecht Pieter Tuinder uit Oosterend komen in de golven om. In hoogst armoedige toestand laat de eerste een weduwe en drie kinderen achter, de laatste een weduwe en vijf kinderen. Pas een aantal dagen later worden de ontzielde lichamen gevonden en begraven. De deelneming met de verwanten van de slachtoffers is algemeen. De burgemeester, twee predikanten en twee onderwijzers vormen een commissie met het doel een fonds te creëren, dat in de noden van de gezinnen moet voorzien. In de regionale krant 't *Vliegend Blaadje* verschijnt een oproep om daaraan bij te dragen. Al snel worden er ook voordrachten gehouden waarvan de baten naar de behoeftigen gaan. In sommige dorpen zamelt men geld in dat aan het comité wordt overhandigd. Dat ontvangt verder bijdragen van vissers en viskopers uit Nieuwediep en een gift van een Brusselse vishandelaar. Met het bijeengebrachte geld kan men de meest dringende nood lenigen.

Voor de betrokkenen was het een hard gelag om van genadebrood afhankelijk te zijn. In de vissersgemeenschappen werd veel waarde gehecht aan het zelfstandig in een bestaan kunnen voorzien. Onafhankelijkheid gold in deze cultuur als een hoog goed en een beroep op anderen te moeten doen werd als een vernedering en een schande ervaren: 'hoe mild de gaven ook vloeien, ... het [is] voor de betrokkenen hard en vernederend gegeven brood te moeten eten' (*Texelsche Courant*, 29 december 1904). Ondanks de solidaire houding binnen de eilandsamenleving wilde niemand aangewezen zijn op het mededogen van derden. Dit gold met name voor mannen die hun vaartuig

⁹ Brief aan de gemeenteraad van Texel, d.d. 25 april 1864 (GAT, inv.nr. K-851). Of er voldoende geld werd opgehaald om andere vaartuigen te kunnen kopen is me onbekend.

verloren hadden zien gaan, terwijl ze gewoon waren hun eigen bootjes te doppen. Toch zat er voor hen soms niets anders op dan om een beroep te doen op de algemene liefdadigheid zodat ze weer een scheepje konden aanschaffen en zelfstandig worden. Een vissersweduwe beschikte meestal niet over die mogelijkheid.

Veel weduwen van verdronken vissers begonnen met financiële steun van comités en verwanten een winkeltje, waardoor ze in hun bestaan konden voorzien. Anderen waren aangewezen op de armenzorg of gingen uit werken als huishoudster of wasvrouw. Hertrouwde een weduwe niet, maar slaagde ze er door hard werken in om voor zichzelf en haar kinderen te zorgen, dan kon ze bewondering van en aanzien bij dorpsgenoten verwerven en steeg haar status in de gemeenschap. Wanneer haar kinderen oud genoeg waren moesten die ook een steentje aan het huishoudbudget bijdragen. Jongens vonden meestal wel een plek als 'derdeman' aan boord van een vissersschuit, meisjes moesten doorgaans, bij voorbeeld bij een boerengezin of bij welgestelde notabelen, een dienstje aannemen.

Requiem voor de verdronken visserman

Eén van de ergste dingen die een vissersvrouw kon overkomen was vermissing van haar man op zee. Zodra het weer dat enigszins toeliet werden zoekacties op touw gezet, maar die bleven niet zelden vruchteloos. Meestal plaatste de echtgenote of een ander familielid in zo'n geval een advertentie in een lokaal of regionaal nieuwsblad. Daarin werd doorgaans een beloning uitgelooft voor het aanbrengen van het lijk, want veel hoop dat de man nog in leven was, bestond er niet. Vissers die een verongelukte collega vonden en terugbrachten namen zo'n beloning overigens zelden of nooit aan, daar het als een schande werd gevoeld om van zulk leed te profiteren. In de annonce gaf men bijzonderheden over kleding en lichamelijke kentekenen, zoals tatoeages (vaak een anker op een hand) en littekens. Voor de vrouw van een vermiste visser was het van fundamenteel belang dat het lijk van haar eega geborgen werd, niet alleen in verband met de knagende onzekerheid, maar ook omdat zij anders niet kon hertrouwen en de nalatenschap niet afgewikkeld kon worden (cf. ook Van der Vis 1991, 14).

Maar er is naast deze pragmatische tevens een symbolische dimensie. Verwanten van op zee gebleven vissers die ongehuwd waren, hechtten eveneens veel waarde aan het vinden van het stoffelijk

overschot. Het was kennelijk van groot gewicht dat zij *ter aarde* konden worden besteld. Alle populaire ideeën over een 'eerlijk' zeemansgraf ten spijt, was het voor de nabestaanden een *sine qua non* om hun bloed- of aanverwant te kunnen begraven. Enkele contemporaine teksten kunnen dit verduidelijken. Na een voor de opvarenden fataal ongeval verscheen de volgende advertentie in de plaatselijke krant:

Innig hartelijke dankbetuiging aan hen, die het lijk van onzen geliefden Zoon en broeder uit de schoot der zee hebben opgehaald, aan de Heeren van het Onderlinge fonds "Unitas" aan den Hoorn, aan de jongeheeren dragers en kleedafneemsters, aan de familie, vrienden en kameraden, die de laatste eer hem hebben bewezen, door hem naar de laatste rustplaats te brengen en aan de schoot der aarde toe te vertrouwen. Dat hij ruste in vrede' (*Texelsche Courant*, 24 augustus 1899).

Zulke dankbetuigingen waren gebruikelijk. Nadat het stoffelijk overschot van een andere visser die bij hetzelfde ongeval was omgekomen werd aangebracht stond in een bericht in dezelfde krant de zin: 'Voor de betrekkingen is het zeker een troostvolle gedachte, om te weten waar het stof van hun geliefden doode voortaan zal rusten' (27 augustus 1899). Een dankbetuiging van een moeder, wier verdronken zoon pas na acht maanden werd gevonden, luidde als volgt:

Toen de droeve tijding tot mij kwam dat mijn geliefde zoon ARIS een graf in de golven had gevonden, heeft het mij veel moeite, veel strijd, en veel tranen gekost, voor dat ik in den wil des Heeren kon berusten. Het is eindelijk zoover gekomen, ofschoon er een hartewensch mij overbleef, namelijk dat 't mij gegeven werde, zijn stoffelijk omhulsel een graf op ons kerkhof te mogen bereiden. Ja daarom heb ik gebeden, en God heeft de bede van een diepbedroefde moeder verhoord. Thans rust mijn dierbaar kind bij Gods dooden. Nu kunnen wij tot elkander zeggen: ziet, daar rust hij, en o, dat is zoo een groote troost voor mij en voor allen die zijn heengaan betreuen (*Texelsche Courant*, 1 oktober 1899).

In de *Nieuwe Texelsche Courant* van 26 oktober 1904 werd in een ingezonden brief gewaagd van 'het verschrikkelijke, dat er in is gelegen, zijne doode niet aan de schoot der aarde te kunnen toevertrouwen'.

Uit deze berichten wordt duidelijk, dat het voor de nabestaanden een troost was om een dierbare op een christelijk kerkhof - 'bij Gods dooden' - te kunnen begraven en zijn laatste rustplaats te kennen. Zelfs in de dood was het van belang een fysieke en sociale plaats in

de gemeenschap te hebben. Maar het ging niet alleen om die plaats. Het was vooral betekenisvol om doods- en begrafenisrituelen te kunnen uitvoeren. Zoals Paul Jorion opmerkt: 'Drowning at sea is a special way of dying. The body of a drowned man will not be buried in Holy Ground, and resurrection is in jeopardy. The soul is condemned to wander over the seas according to popular Christian beliefs, until the body is recovered from the water and given a proper sepulchre' (1982, 276).¹⁰ Jorions observatie gaat waarschijnlijk terug op het werk van Arnold van Gennep. Die schrijft: '... persons for whom funeral rites are not performed are condemned to a pitiable existence, since they are never able to enter the world of the dead or to become incorporated in the society established there' (1960, 160). Op zee gebleven vissers zijn als het ware gedoemd tot een rusteloos bestaan tussen leven en 'echte' dood, totdat ze gevonden en begraven kunnen worden. In maritieme culturen waarin deze dood geveerd werd - Cabantous gewaagt zelfs van een 'obsession du cadavre introuvable' (1990, 332) - strekte die vrees zich ook uit over de nabestaanden en de bredere gemeenschap. Kon men in zulke gevallen in katholieke gemeenschappen nog zijn toevlucht nemen tot compensatoire rituelen ter blijvende nagedachtenis van gebleven vissers, in protestantse bestond die mogelijkheid niet (ibid., 333).¹¹ De enige mogelijkheid om de zielerust van een verdronken visser - en daarmee de gemoedsrust van de nabestaanden - te bewerkstelligen was door het stoffelijk overschot met de vereiste *rite de passage* aan de schoot der aarde toe te vertrouwen.

Dat ritueel bestond onder meer uit het bekend maken van het overlijden door een aanzegger, die alle huizen van de woonplaats van de overledene rondging om kond van diens verscheiden te doen. De nabestaanden sloten de vensterluiken, keerden spiegels om, hulden

¹⁰ Vergelijk ook Mollat (1979) en Cabantous (1990). De laatste schrijft: 'Ne pouvant être réuni à ceux de sa communauté, le corps marin est, en outre, livré à l'errance des profondeurs; l'âme des immergés en terre chrétienne. Elle sera sans repos, oscillant entre la vie et la «vraie» mort' (Cabantous 1990, 328). Voor katholieke vissers was er voorts het probleem dat ze zonder toediening van de sacramenten van het heilig oliesel stierven. De Texelse vissers waren eind negentiende eeuw echter, zoals vermeld, vrijwel zonder uitzondering protestants.

¹¹ De monumenten voor gebleven vissers, die in bijna elke Nederlandse visserijgemeenschap aangetroffen kunnen worden, hebben een seculier karakter. De meeste zijn pas in deze eeuw gebouwd. Zo kwam het sobere monument bij de Oudeschilder haven - een gestileerde stalen golf op een sokkel met de tekst 'Voor de vissers die het leven op zee lieten' - eerst in 1975 op initiatief van de plaatselijke vissersvereniging tot stand.

zich in rouwkleding en hielden een dodenwake. Dorpsgenoten kwamen hen thuis, waar het lijk was opgebaard, condoleren en kregen koffie en krentenbollen aangeboden. Op de dag van de begrafenis werd de kist door kleedoplegsters van een zwart rouwkleed voorzien en door vrienden uit huis naar de kerk gedragen, gevolgd door een doorgaans grote stoet verwanten, burens, vrienden en belangstellenden. Na een slag om het Godshuis begaf men zich naar het graf, waar een predikant enige woorden sprak en in een gebed vooringing. De kleedoplegsters - meestal oudere vrouwen - namen het rouwkleed af en de kist werd door de grafdelvers in het graf gelaten. Daarna keerden de genodigden terug naar het huis van de overledene om daar opnieuw koffie en krentenbollen te nuttigen. Na verloop van tijd werden spiegels weer goed gehangen, luiken opengedaan en legden de nabestaanden hun rouwkleding af (cf. Daalder 1939, 116-118; Dekker 1976, 120-122; Van der Vliis 1949, 224-225).¹²

Het streven naar onderlinge verzekering

Langzamerhand ging bij de vissers het besef doordringen dat ze in tijden van nood, wilden ze minder afhankelijk van de liefdadigheid zijn, op elkaar aangewezen waren.¹³ Van overheidswege was er op dit gebied (nog) niets geregeld. Het initiatief tot verzekering werd aan de visserlui zelf overgelaten en die namen dat, mede naar aanleiding van enkele ongevallen, in november 1881 inderdaad. Oudeschilder vissers smeadden toen plannen om tot een onderlinge verzekering tegen zeeschade te komen. Een aantal schipper-eigenaars trad als deelnemer toe, maar er waren tenminste vijftig leden nodig. In de hoop dat de zaak alsnog tot stand zou komen werd een algemene vergadering in

¹² Het is hier niet de plaats om op de betekenis van doods- en begrafenisrituelen in te gaan. Voor een overzicht van de literatuur daarover, zie Van Ginkel (1985).

¹³ Dat was niet alleen op Texel het geval, maar evenzeer in andere Nederlandse vissersgemeenschappen. Zo schrijft Bossaers: 'Omstreeks het midden van de negentiende eeuw ontstonden in enkele Noordzeevissersplaatsen, doorgaans naar aanleiding van zeerampen, fondsen tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen van verongelukte vissers' (1987, 35; vgl. ook Kranenburg en Van de Voort 1979, 74-75). Tussen 1880 en 1910 kwamen ook verschillende van dergelijke fondsen in vissersdorpen aan de Zuiderzeekust tot stand (Bossaers 1987, 36-37, 47-53). Naar de reden waarom dit juist in deze periode geschiedde kan slechts worden gegist. Vermoedelijk was het toenemende aantal ongevallen daaraan niet vreemd en namen de vissers het voorbeeld over van soortgelijke onderlinges van arbeiders en boeren.

zaak alsnog tot stand zou komen werd een algemene vergadering in het buurdorp Oosterend belegd. Maar onvoldoende scheepseigenaren bleken in verband met de kosten bereid zich aan te sluiten en de verzekering zou pas enkele jaren later gestalte krijgen.

In 1889 richtten de Texelse vissers de *Onderlinge Zee-Assurantie-Maatschappij Texel* op, die tot doel had uitkeringen te verstrekken bij schade aan schepen. Daartoe moest al naar gelang de taxatiewaarde van een schuit een bedrag worden ingebracht. Bij averij aan een vaartuig of bij vergaan ervan werd driekwart van het schadebedrag uitgekeerd wanneer het ongeval op de Zuiderzee was gebeurd, tweederde wanneer dat het geval was op de Noordzee. Kort na de oprichting telde de maatschappij 37 leden, maar dit werd door het bestuur, gekozen uit het midden van de aangeslotenen, te laag geacht. Dat deed dan ook herhaalde malen oproepen aan vissers om zich aan te sluiten. Een bestuurslid, tevens correspondent van de lokale krant, schreef bij voorbeeld:

Wenschelijk is het, dat tot bovengenoemde vereeniging meerdere schippers toetreden, gedachtig aan de spreuk onzer vaderen: 'Eendracht maakt macht.' En dat de zaak eene goede is, zal ieder bij nader onderzoek blijken. Men kan de kas beschouwen als een gemeenschappelijken spaarpot, waarin ieder zijn aandeel heeft en waarop hij zijn recht behoudt, natuurlijk met inachtneming van de artikelen van het reglement. Men verbindt zich voor 3 jaren, na welk tijdsverloop een ieder het recht heeft, zijn premie terug te vragen. Schippers van Texel! voor zoover gij nog geen lid zijt, doet een nader onderzoek, treedt tot de vereeniging toe en gij handelt in uw eigen belang, alsmede in dat van uw vakgenooten (*Texelsche Courant*, 12 september 1889).

Mede door de in deze tijd geregeld plaatsvindende ongevallen steeg het aantal leden inderdaad. Die sloten zich aan omdat ze het belang dat ze daarbij zelf hadden goed verstonden. In 1891 telde de onderlinge 44 verzekerden, in 1897 reeds 60, in 1898 al 77. Toch bleef nog een betrekkelijk groot aantal vaartuigen onverzekerd rondvaren, want in 1898 telde de Texelse vloot totaal ongeveer 175 schepen. De eigenaren van bijna honderd schuiten konden of wilden de premie derhalve niet opbrengen. Sommigen waren te zuinig of hadden onvoldoende inkomsten om zich de betaling ervan te veroorloven, anderen onthielden zich van lidmaatschap uit religieuze motieven of omdat ze weinig vertrouwen in de effectiviteit van de maatschappij

stelden.¹⁴ Wanneer er gedurende langere tijd weinig besomd werd, gaven bovendien velen hun lidmaatschap weer op. Zo telde de maatschappij in 1903, toen de naam in *Helpt elkander* was veranderd,¹⁵ nog slechts 40 leden, in 1904 was dat aantal weer tot 49 gestegen, in 1906 tot 45 gedaald.

De daling van het ledental had vermoedelijk te maken met het feit, dat er inmiddels van overheidswege plannen waren gemaakt om een verzekeringswetgeving tot stand te brengen. De verantwoordelijke bewindsman, minister Abraham Kuyper, wilde de Ongevallenwet van 1901 niet op het zeevissersbedrijf van toepassing verklaren, maar in een afzonderlijke wet een ongevallenverzekering voor dat bedrijf regelen. In 1903 kwam er inderdaad een verzekeringsplicht, maar alleen voorzover de visserij werd uitgeoefend op de rivieren en binnenwateren, waartoe onder meer ook het Marsdiep werd gerekend.¹⁶ Men hoefde slechts premie af te dragen voor het deel van het jaar dat men op die wateren actief was.

De Texelse vissers waren weinig met deze verzekeringsplicht ingenomen. Dat kwam vooral omdat het hun onduidelijk was op wie de verzekering precies betrekking had (alleen op vissers die in loondienst voeren of ook op maatschapsvissers) en hoe eventuele schadevergoedingen uitgekeerd zouden worden en, *last but not least*, vanwege de hoogte van de verschuldigde premie. Later werd die premie, mede naar aanleiding van audiënties bij de verantwoordelijke bewindsman en rekesten van Texelse en andere vissers, waarin aangedrongen werd op mildere bepalingen voor de kleine visserij,

¹⁴ De *Texelsche Courant* (8 juli 1897) hierover: 'Jammer is het voorzeker, dat nog zoovele visschers zich niet bij deze Vereeniging hebben aangesloten. Hoe dikwijls heeft men al gezien, dat men plotseling van zijn bestaanmiddel wordt beroofd en dan wordt de liefdadigheid in den arm genomen. Men heeft het zich dan evenwel zelf te wijten, dat men aldus aalmoezen moet vragen, waar men door geringe opofferingen zich had kunnen redden. Iets dergelijks is toch ten allen tijde vernederend voor den persoon, wien het treft. En zij, die zich beslist niet willen assureeren, dienen, wanneer hen een ongeluk treft, ook de schaden te dragen en hebben niet het recht de liefdadigheid in te roepen. Dezulken kan men toevoegen: "het is uw eigen schuld, dat gij in druk verkeert"'. Niettemin bleven Texelaars visserlui die een onverzekerd scheepje verspeelden te hulp schieten

¹⁵ De naam werd veranderd omdat het fonds *de jure* een maatschappij noch een vereniging was. Men verbond zich onderling om de kosten van grote of kleine averijen uit een gemeenschappelijke spaarpot te bestrijden; vandaar de naam *Helpt elkander*.

¹⁶ Een afzonderlijke zeeongevallenwet kwam er echter vooralsnog niet; die zou tot 1915 op zich laten wachten (cf. Gouda 1978, 34-35).

verlaagd. Maar de ontevredenheid bleef voortduren, omdat de regeling van eventuele schadevergoeding volstrekt duister was. Er moest *f* 17 tot *f* 80 premie per jaar worden betaald, maar tussen 1903 en 1908 kreeg geen enkele Texelse visser die een ongeluk was overkomen een vergoeding. Nog in 1911 wendden enkele bestuursleden van vissersverenigingen te Oudeschild en Oosterend zich tot het uitvoerend orgaan, de Rijksverzekeringsbank, met het verzoek de premies nader vast te willen stellen daar deze ongelijk waren en soms werden gevraagd zonder dat men verplicht was ze te betalen. Tevens werd uitstel van premiebetaling verzocht, maar beide verzoeken werden afgewezen.

Omdat Noordzeevissers van de verzekering uitgesloten waren en veel Texelse vissers een groot deel van het jaar buitengaats visten, bleef *Helpt elkander* nog enige tijd bestaan. Maar het fundament viel mede door het staatsingrijpen onder deze lokale organisatie weg. In 1907 werd de tobvende vereniging, die 24 jaar had bestaan, vanwege het slinkende ledenbestand opgeheven. Ieder betuigde hierover zijn leedwezen en men hoopte zelfs dat spoedig een nieuwe vereniging met hetzelfde doel zou worden opgericht. Tijdens een vergadering van de Oosterender vissersvereniging *Betracht het Goede* in augustus 1907 werd daarover gesproken; bijna alle aanwezigen verklaarden zich daarvoor. Er werd een commissie van vijf gekozen die voorbereidend werk ging doen. Op 11 november 1907 kwamen vissers en vrachtschippers bij elkaar. Nagenoeg alle scheepseigenaren wilden zich bij de nieuwe vereniging, die volgens vrijwel dezelfde formule als *Helpt elkander* wilde werken, aansluiten. Toch was er in maart 1908 nog geen resultaat bereikt. De belangen waren te uiteenlopend en de werkzaamheden te verschillend, waardoor het grote moeite kostte aan alle bezwaren tegemoet te komen. Iedereen zag het wenselijke van zo'n fonds echter wel in en daarom trachtte men nog eenmaal tot een vergelijk te komen, maar opnieuw zonder het beoogde resultaat.

De vissers die hun schuit verspeelden waren daardoor opnieuw afhankelijk van de filantropie van anderen.¹⁷ Dat bleek bij voorbeeld in november 1921, toen de vaartuigen van zowel vader Jan als zoon Piet van der Vis uit Oudeschild zonken, waardoor beiden brodeloos

¹⁷ Mogelijkheden om de kleinere houten schepen bij een particuliere verzekeringsmaatschappij te assureren bestonden er niet. Wel konden de vissers zich tegen ziekten en ongevallen verzekeren, zodat zij in die gevallen nog enig inkomen hadden.

werden. Er kwamen acties op gang om hen en hun gezinnen te helpen. De *Texelsche Courant* plaatste de volgende dringende oproep:

Texel is toch zeker zelf wel in staat aan de slachtoffers het verlies te vergoeden! Ons gemeenschapsgevoel laat ons toch voor een zoodanig bedrag niet in de steek! Laat ons eergevoel ons er van terughouden, om in bladen buiten onze gemeente te vragen, er wordt elders al zooveel en herhaaldelijk een beroep op de offervaardigheid gedaan, laat dat nooit noodeloos geschieden. ... Komaan Texelaars! als één man, het goede voorbeeld gevolgd (12 november 1921).

Deze oproep werd vier dagen later gevolgd door een bericht, waaruit blijkt dat beiden zich over het beroep op de offervaardigheid schaamden. Steeds hadden vader en zoon gewerkt voor een zelfstandig bestaan en zij waren daarin geslaagd, maar de elementen hadden hen van hun bezit beroofd. De betrokkenen viel het zwaar, dat zij daardoor van onbekenden afhankelijk waren geworden. De wijd verbreide bereidheid tot geven vergemakkelijkte het ontvangen geenszins. Al trof hen geen blaam voor het feit dat zij hun middel van bestaan hadden verspeeld, voortaan stonden de Van der Vissen in het krijt bij de hele eilandgemeenschap, zonder dat zij wisten, aan wie ze precies dankbaarheid waren verschuldigd. Het altruïsme hief zo zijn tol, juist doordat er geen directe ruilverhouding bestond. Jan van der Vis herinnerde zich jaren later:

Wij hadden geen geld om nieuwe schuiten te kopen, maar de medeburgers hebben ons niet in de steek gelaten. In de nood leer je je vrienden kennen, zegt men, en wij hebben mogen ondervinden, dat er zeer vele hulpvaardige mensen zijn op de wereld! Van alle kanten werd geld bijeengebracht om ons weer aan schuiten te helpen. Ik weet zeker, dat aan Oosterend practisch iedereen geholpen heeft! Maar niet alleen Oosterend, over heel Texel en zelfs in Amerika! Daar woonde Nan Slot, een oud-Textelaar. Hij las in de *Texelse Courant* van de ramp, en toen heeft hij bij zijn kennissen zo'n f 700 opgehaald! In totaal is er voor 4600 gld. bijeengebracht (*Texelse Courant*, 10 mei 1950).

Er kwam derhalve voldoende geld binnen om de Van der Vissen aan andere vaartuigen te helpen, maar pijnlijk duidelijk werd nog eens dat men 'terug bij af' was.

Zorg voor weduwen, wezen en bejaarde vissers

Het motto 'draagt elkanders lasten' gold ook een aantal andere verenigingen op lokaal niveau.¹⁸ In Oudeschild werd door de *Texelschen Schippers- en Visschersbond*, die van 1889 tot 1914 bestond, in 1894 een ondersteunings- en pensioenfonds, het *Admiraal de Ruyterfonds*, in het leven geroepen. Het doel daarvan was door middel van een wekelijkse ledencontributie van tien cent, donaties, verlotingen en dergelijke een bedrag bijeen te brengen om oude en gebrekkige vissers, schippers, zeelui en arbeiders op 65-jarige leeftijd een wekelijkse toelage te kunnen verstrekken en om aan hulpbehoevende weduwen en wezen - bijvoorbeeld van slachtoffers van zeerampen - steun te verstrekken. Maar tijdens een vergadering een paar jaar later bleek, dat er nog veel moest gebeuren, voordat het fonds daadwerkelijk een effectieve ondersteuningskas bij zeerampen en een pensioenfonds voor oude schippers en vissers die moeilijk in hun eigen onderhoud konden voorzien, zou zijn.¹⁹ De inkomsten lieten vooralsnog te wensen over.

Net als bij de *Onderlinge Zee-Assurantie-Maatschappij* en later *Helpt elkander* schommelde het ledental naar gelang de uitkomsten van het visserijbedrijf. Wanneer het erg slecht ging, wilde of kon men de contributie niet missen. Na een langdurige crisis in de Oudeschilder visserij vroeg een aantal leden om een algemene vergadering van de *Texelschen Schippers- en Visschersbond*. Daarin bepleitten ze de opheffing van het fonds en verdeling van de gelden:

Vele leden drongen er op aan, met het oog op de ongunstige financiële omstandigheden, het fonds te ontbinden en de in kas zijnde gelden onderling te verdeelen. Het bestuur voerde aan, zich daartoe niet gerechtigd te achten en deed een beroep op de aanwezigen van het voornemen af te zien. Toch werd er stemming verlangd. Nadat dit geschied was, bleek de grootste meerderheid voor ontbinding te zijn, waarna het Bestuur en bloc bedankte en tevens zijn mandaat neerlegde als Bestuurders van

¹⁸ Dit betrof niet alleen met het vissersvak verbonden organisaties. Zo kenden zowel Oudeschild als Oosterend goed functionerende onderlinge zieken- en begrafenisonderfondsen, die in het laatste kwart van de negentiende eeuw werden opgericht.

¹⁹ De bejaarde vissers die niet meer in staat waren de zee op te gaan poogden door allerlei werkzaamheden wat te verdienen. Ze hielden zich onder meer bezig met het breien en herstellen van netten, sommigen werkten in de zomer als landarbeider, anderen trachtten met venten of het drijven van een nerinkje iets te verdienen.

den Schippers- en Visschersbond. Een commissie werd daarna uit de leden gekozen, ter verdere afdoening der zaken. Alles had een zeer kalm verloop (*Texelsche Courant*, 8 maart 1903).

Na een kortstondig bestaan van nog geen negen jaar werd het ingelegde geld met 3% rente aan de leden gerestitueerd. Van wat in kas resteerde ging de helft naar een bewaarschool te Oudeschild, de andere helft naar de plaatselijke vissersvereniging.

Intussen waren er nog andere pogingen tot vorming van een dergelijk fonds geweest. In oktober en december 1899 kwam J. Zwier Visser - een ambtenaar bij de arrondissementsrechtbank van Alkmaar - naar Texel. In deze periode trok hij door het hele land om afdelingen van 'zijn' *Nederlandsche Visscherijvereniging* van de grond te krijgen.²⁰ Zwier Visser sprak voor de vissers van Oudeschild en Oosterend. In zijn speeches benadrukte hij het belang om tot één grote bond te komen, waarin alle Nederlandse vissers verenigd moesten worden. Hij wees op de mogelijkheid om binnen of buiten die bond een nationaal fonds te vormen, zodat de betrekkingen van vissers bij zeerampen niet op de algemene liefdadigheid aangewezen en de vissers zelf bij ouderdom of invaliditeit van een inkomen verzekerd zouden zijn.²¹ In Oudeschild overwoog men de mogelijkheid om met de *Texelschen Schippers- en Visschersbond* en het toen nog bestaande *Admiraal de Ruyterfonds*, en bloc toe te treden. Men besloot dit niet te doen, maar wel voeling te houden met deze landelijke vereniging. In Oosterend was men zo enthousiast, dat

²⁰ Daarin slaagde hij vrij goed; in 1900 waren er al 27 lokale afdelingen. Maar hij ondervond ook tegenwerking en werd verdacht gemaakt door lieden die meenden dat hij uitsluitend uit was op zijn eigen voordeel.

²¹ Hoe Zwier Visser zich het fonds voorstelde en hoe omzichtig hij zijn plannen formuleerde met het oog op een zo groot mogelijk aantal deelnemers blijkt uit het verslag van zijn optreden in de vergadering te Oosterend: 'Spreker meende, dat, wanneer ieder lid hiervoor jaarlijks f 1 bijdroeg, men met steun van boven zou kunnen slagen. Eene groote verbetering zou dit zeker zijn, terwijl ongetwijfeld niemand uit een godsdienstig oogpunt hier tegen bezwaren zou hebben. 't Heet hier immers niet zich verzekeren, doch men vormt een gemeenschappelijken spaarpot, die in tijden van nood kan aangesproken worden en waardoor men voor zich of voor nagelaten betrekkingen niet meer op het aambeeld der liefdadigheid behoeft te hameren. Eene gelukkige gedachte zou dit zeker zijn, wanneer men bij ruw weder op zee aan de zijnen denkt en de dood voor oogen ziet. Wil men evenwel slagen, dan moet algeheele samenwerking der Nederlandsche visschers verkregen worden. Er kan dan gevormd worden eene vereeniging, die duizenden leden telt en ongetwijfeld zal er kracht tot verbetering van uit gaan en zal er gehoor verleend worden, wanneer aan Regeering en Volk de nooden, die velen zijn, geklaagd worden' (*Texelsche Courant*, 21 december 1899).

terstond een plaatselijke afdeling van de door Zwier Visser opgerichte en voorgezeten *Nederlandsche Visscherijvereniging*, inclusief een weduwen- en wezenfonds, werd gesticht, waarbij zich onmiddellijk ruim zestig leden aansloten. Het bestuur werd gevormd door drie schipper-eigenaars, een zetschipper en een knecht. Voor de vereniging betaalde men f 1,50 lidmaatschap, voor het fonds f 1. De plaatselijke afdeling werd door de voorzitter in het landelijke bestuur van de vereniging vertegenwoordigd. Het streven om tot een bovenlokaal fonds van dit karakter te komen had veel voeten in aarde. Pas laat in 1901 kwam dat onder auspiciën van de *Nederlandsche Visscherijvereniging* tot stand. Het fonds was echter een kort leven beschoren. Geruchten over financiële malversaties nekten de overkoepelende organisatie. De afdeling Oosterend zegde het vertrouwen in het landelijke bestuur op en besloot in november 1902 om zichzelf op te heffen. Omdat ook andere afdelingen uittraden, ontbond het bestuur van de *Nederlandsche Visscherijvereniging* zich nog diezelfde maand. Van het landelijke weduwen- en wezenfonds was toen (behoudens een nobel plan) nog nauwelijks iets terecht gekomen.

In Oosterend werd korte tijd later een nieuwe lokale vereniging, met verschillende van dezelfde bestuursleden, opgericht. Op initiatief van dit samenwerkingsverband, *Betracht het Goede*, vond een onderzoek plaats naar de mogelijkheid om een weduwen-, wezen- en pensioenfonds voor zee- en landlieden in het leven te roepen. In april 1904 werd het onderzoek afgerond en waren er ontwerp-statuten gereed, zodat tot oprichting kon worden overgegaan. Secretaris van het fonds werd Jacob Daalder, hoofd van de plaatselijke openbare lagere school, die ook bestuurslid van *Betracht het Goede* en veel andere plaatselijke verenigingen was. Het aantal leden dat toetrad, was vooralsnog gering. In juni van dat jaar waren pas ruim twintig personen lid, te weinig om het fonds in werking te laten treden. Nog geen twee maanden later verongelukte de blazer TX 38, waarbij de bemanning van drie koppen een prooi van de golven werd. De noodzaak van het fonds werd daardoor en door andere rampen dat jaar nog weer eens overduidelijk: bij drie ongevallen (in april, augustus en oktober) vonden zes vissers - één uit Oudeschild en vijf uit Oosterend - de dood.²² Hun nabestaanden waren, zoals dat voorheen

²² Bijzonder wrang was, dat de in oktober 1904 gestrande blazer TX 122, waarbij twee doden vielen, een opgekalefaterd vaartuig betrof, dat bij de ramp in 1896 al gestrand was. Daarbij waren toen drie doden te betreuren. De schuit zou niet opnieuw in de vaart komen en werd voor f 40 als sloophout verkocht.

over het algemeen steeds het geval was geweest, aangewezen op de liefdadigheid. De roep om een fonds op te richten klonk nu weer luid en klaar. In de *Nieuwe Texelsche Courant* verscheen een ingezonden brief, met daarin onder meer de volgende passage: 'Langer bouwen en vertrouwen op de mildheid, de liefdadigheid van anderen, was en is ... voor de visschers verwaarloozing van de belangen hunner huisgezinnen. Behalve het gevaarlijke van zijn bedrijf moet den weldenkenden visscher het beeld van z'n huisgezin voor oogen staan, als de zee hem plotseling daaraan ontnemt. Staan armoede en gebrek niet dikwerf voor de deur?' (26 oktober 1904). Het besef dat men de handen ineem moest slaan groeide. De Oudeschilder vissers spraken in hun vereniging over de oprichting van een fonds van het karakter dat nog maar kort tevoren was opgegeven. Zij namen hierover contact op met de zustervereniging te Oosterend. De besprekingen hierover werden in november gevoerd. De ontwerpstatuten lagen - door het onderzoek uit de kring van *Betracht het Goede* - al gereed en ditmaal sloten veel vissers zich direct aan. Men hoopte dat in alle Texelse dorpen afdelingen van dit fonds voor weduwen en wezen van zee- en landlieden zouden worden opgericht.

In december 1904 zag het fonds, met de naam *Texel's Belang* en als devies 'door eendracht sterk', het licht. Er kwamen inderdaad afdelingen in alle dorpen op het eiland van de grond. Het doel van de vereniging was om door vaste bijdragen van de leden een kapitaal bijeen te brengen, waaruit bij overlijden van een lid, aan diens weduwe en kinderen een wekelijkse uitkering kon worden verstrekt. Die uitkering werd gedurende tachtig weken betaald en bedroeg f 2,50 per week (of f 190 ineens) voor een weduwe en 50 cent voor elk kind jonger dan 14 jaar. Bij de afdeling Oosterend sloten zich direct na de oprichting minstens 60, bij die te Oudeschild ruim 50 leden en donateurs aan. Totaal waren er eind 1904 al meer dan 200 leden en donateurs. Dat aantal zou snel groeien; eind 1905 telde het fonds reeds 345 leden en 171 donateurs, in 1907 respectievelijk 450 en 160. Vooral in de vissersdorpen leefde *Texel's Belang*.

Het algemeen bestuur van de organisatie voerde propaganda-acties en verwierf op velerlei wijzen fondsen. Daarvoor was zelfs een speciale commissie in het leven geroepen. Die organiseerde fancy-fairs, verlotingen, tentoonstellingen, toneelvoorstellingen en publiceerde en verkocht gedichtenbundels en boekjes om de kas te spekken.²³

²³ Deze werken werden veelal door bestuursleden - onder wie de eerder genoemde schoolmeester Jacob Daalder en vooral door Willem Mets - geschreven.

In het hoofdbestuur hadden onder anderen Willem Mets uit Oudeschild en Jacob Daalder uit Oosterend zitting. Deze initiatiefnemers werden respectievelijk tot voorzitter en secretaris benoemd. Burgemeester W.F. Hiddingh mocht zich erevoorzitter noemen. Per 1 maart 1905 trad de vereniging *Texel's Belang* in werking en enkele maanden later verkreeg zij koninklijke goedkeuring.

Het fonds functioneerde aanvankelijk goed. Het voorzag duidelijk in een behoefte en ondersteunde verscheidene weduwen en wezen. Maar in juni en juli 1909 vonden er heftige discussies plaats over de financiële draagkracht en werd voorgesteld uitkeringen ineens te geven in plaats van wekelijkse bijdragen. Het uitbetalen van pensioenen zou op de niet zo lange duur een drastische contributieverhoging vergen. Dit voorstel werd echter verworpen, tot ongenoegen van burgemeester Hiddingh, die daarop voor zijn erefunctie bedankte. Warm voorstander van het handhaven van het fonds zoals het bestond, was algemeen secretaris Daalder, die had gedreigd dat wanneer *Texel's Belang* een uitkeringsfonds zou worden, de meeste leden van zijn afdeling (Oosterend) hun lidmaatschap zouden opzeggen. Hij meende dat dit bij de slechte conjunctuur in het visserijbedrijf een te grote aanslag op de inkomsten van de Oosterender vissers zou doen. In verschillende afdelingen ging het hierna rommelen; de discussies over het pro en contra van verandering werden heftiger en bestuursleden van sommige afdelingen stapten op. In januari 1911 stelde Mets zich niet herkiesbaar als algemeen voorzitter; Daalder volgde hem in die functie op.

De onenigheid deed de vereniging geen goed en de lust om lid te blijven of worden nam af. In 1920 waren er nog maar 241 leden. In 1925 verschenen er bovendien aantijgingen over 'oplichterij' in de landelijke en lokale pers, onder andere omdat er al in geen jaren door het bestuur vergaderd of financiële verantwoording afgelegd was. Buiten medeweten van het bestuur werd er in den lande nog steeds voor de vereniging gecolporteerd; de ontvangen gelden werden echter niet aan het bestuur afgedragen. Gewaagd werd van 'verkeerde praktijken op het gebied van het maatschappelijk hulpbetoon' (*Texelsche Courant*, 28 oktober 1925). Deze kwestie leidde tot een stroom van ingezonden brieven. Voorzitter Daalder verdedigde zich door te

Mets woonde te Oudeschild en was kapitein op de stoomboot die de verbinding tussen Den Helder en Texel onderhield. Hij heeft een hele reeks gedichten en verhalen op zijn naam staan, die met het oogmerk van liefdadigheid werden geschreven en uitgegeven. Dat deed hij niet alleen voor *Texel's Belang*, maar ook voor het *Helden-der-Zee-fonds 'Dorus Rijkers'* te Den Helder.

stellen dat de zaak 'safe' was, dat er niet langer gecolporteerd werd en dat er snel een vergadering zou worden belegd. Het was een zwak verweer en de kritiek hield niet alleen aan, maar werd steeds luider. Zo schreef het lokale nieuwsblad in oktober 1927: 'de laatste jaren ... gaf dit instituut, tot heil van Texel's weduwen en weezen opgericht, niet de geringste teekenen van leven. Hoe de zaken staan weten we derhalve absoluut niet' (*Texelsche Courant*, 22 oktober 1927). Naar aanleiding van de stroom van negatieve reacties en aanhoudende vragen omtrent *Texel's Belang* belegde het bestuur in februari 1928 een vergadering. Tijdens die bijeenkomst kwam aan het licht dat het fonds in zijn bestaan werd bedreigd; de kas raakte leeg. Het animo om het fonds nog langer in stand te houden daalde daardoor tot het nulpunt. Dat had mede te maken met de drastische afname van de visserspopulatie, van meet af aan de belangrijkste steunpilaar van het fonds. Waren er in het oprichtingsjaar nog zo'n 230 vissers, in 1930 was hun aantal tot circa 140 geslonken. Op 28 juli 1932 werd *Texel's Belang* in een slotvergadering officieel ontbonden. Daarmee kwam tevens een eind aan het streven van Texelse vissers of hun zaakwaarnemers om tot dergelijke lokale fondsen te komen of ze in stand te houden.

De noodzaak daarvan was ook afgenomen. Het aantal ongevallen daalde door technische verbeteringen aan de schepen en doordat de vloot kleiner werd en steeds minder vissers zich nog op de Noordzee waagden. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog had de staat bovendien maatregelen genomen in de vorm van een Oorlogszeeongevallenwet, die op 19 juli 1915 in werking was getreden (vgl. Gouda 1978, 31-37). Krachtens deze wet werden uitkeringen verstrekt aan de nabestaanden van vissers die door de oorlogshandelingen omgekomen waren. Noordzeevissers kregen alleen een vergunning om hun bedrijf uit te oefenen wanneer de bemanning bij de inderhaast opgerichte landelijke onderlinge vereniging *Zee-risico* verzekerd was. De Texelse eigenaren van vissersvaartuigen waren met deze verzekering weinig ingenomen, omdat ze vonden dat de premies te hoog en te ongelijk waren. Ze meenden dat ze meebetaalden aan de risico's en ongelukken van de kleine vrachtvaart. Ofschoon de staat driekwart van het risico droeg en de kustvissers zelf slechts een vierde deel, ervoeren ze de verzekering als een te zware belasting. Dat kwam vooral omdat ze in maatschapsverband werkten: 'In hun familiebedrijven verschilden de meestal meevarende eigenaren nauwelijks naar status en inkomen van hun mede-opvarenden of maats en werd aangenomen dat zij eventuele zware risico's voor het hun toegemeten

deel niet konden dragen' (Kranenburg en Van de Voort 1979, 77-78). Nadat de Oorlogszeeongevallenwet in 1919 was omgezet in een Zeeongevallenwet, vielen de maatschapsvissers weer buiten de wettelijke verzekering, in tegenstelling tot de vissers die in loondienst voeren (Nijgh 1924). De laatstgenoemde categorie kwam met de invoering van volksverzekeringen in de jaren vijftig ook onder de nieuwe wettelijke regelingen (ibid., 78-79; Dubbelaar 1980; Van de Voort 1975, 75-76). Dat gold echter niet voor de maatschapsvissers, die alle - dus ook de opvarenden zonder eigendom in het bedrijf - als zelfstandige ondernemers werden aangemerkt. Zij sloten zich in de jaren dertig bij grotere onderlinge verzekerings- en waarborgmaatschappijen aan.²⁴ In 1967 kwam het, onder druk van de overheid en na veel vijven en zessen, tot de vorming van een landelijk Sociaal Fonds voor de Maatschapsvisserij, waarmee de vissers het heft in eigen hand hielden en geen premies aan de overheid hoefden af te dragen. Middels heffingen op de besommingen bekostigen de deelvissers sindsdien hun eigen sociale stelsel. De regeling kwam weliswaar niet door *dwang* van de overheid tot stand, maar wel door haar sterke *aandrang*.

Slotopmerkingen

In dit artikel heb ik onder andere laten zien hoe vissers er naar streefden om zich in tijden van nood minder afhankelijk van derden op te stellen. Keer op keer hadden zij meegemaakt dat er een beroep op de liefdadigheid moest worden gedaan en hoezeer zij dan aangewezen waren op het mededogen en de offervaardigheid van eilandgenoten. Door de saamhorigheid en gemeenschapszin op Texel kon de ergste nood meestal wel gelenigd worden, maar het eten van genadebrood beschouwden de getroffensten als een vernederende ervaring. In een cultuur waarin zelfstandigheid en onafhankelijkheid hoog in het morele vaandel stonden, kon men hulp van onbekenden maar moeilijk accepteren. Op eigen initiatief richtten de vissers daarom 'zelfhulporganisaties' op. Die boden henzelf en hun gezins-

²⁴ Bordewijk (1949) ventileert in een artikel over de sociale verzekering van IJsselmeervissers, die ook 'op deel' visten, de mening dat de schipper-eigenaars de opvarenden onder druk zetten om een maatschapscontract te tekenen. Dat bespaarde ze, in verhouding tot een looncontract, veel geld, want verzekering bij onderlinge maatschappijen was goedkoper dan de afdracht van sociale verzekeringspremies. Hij heeft geen ongelijk, maar het zou te ver voeren om hier dieper op deze kwestie in te gaan.

leden enige zekerheid tegen het gevaar plotsklaps brodeloos te raken. Eind negentiende eeuw was de onderlinge solidariteit groot: 'Onze bevolking in het algemeen, niet het minst de bevolking van onze vissersdorpen, staat bekend als een volk dat zoo mogelijk steeds zich zelve helpt, getuige daarvoor de vele hier bestaande fondsen en maatschappijen voor velerlei doeleinden' (*Texelsche Courant*, 3 mei 1896). Vissersfondsen bleven noodzakelijk zolang er geen wettelijk recht voor de vissers en hun nagelaten betrekkingen bestond op een uitkering, ingeval zij wegens bedrijfsongevallen niet konden werken, of het leven hadden gelaten.

Het bleek evenwel moeilijk om de solidariteit duurzaam in stand te houden. Onderlinge bijstandsfondsen waren, zoals De Swaan (1989, 152) betoogt, klein, intern zwak en kwetsbaar, doordat ze een homogeen lidmaatschap en daardoor een opeenstapeling van risico's kenden.²⁵ Dat betekende dat de draagkracht ervan - een schaalprobleem - dikwijls overschreden werd. Daar kwam nog bij dat conjuncturele schommelingen in de bedrijfstak en de uiteenlopende belangen van vissers langdurige samenwerking bemoeilijkten, een fenomeen dat ook bekend is in de organisatorische wereld van de binnenschipperij (vgl. Verrips 1991). Wanneer de financiële uitkomsten van de visserij gedurende langere tijd tegenvielen, zegden velen hun lidmaatschap van dit type organisaties op, wat de bestaansmogelijkheid van zulke samenwerkingsverbanden ondergroef. Soms vroegen de leden zelfs om ontbinding daarvan, zoals in het geval van het *Admiraal de Ruyterfonds*. Andere factoren speelden bij de ondergang van deze organisaties ook een rol. Samenwerking kwam door de bekendheid met elkaar en het onderlinge vertrouwen snel tot stand, maar die bekendheid werkte tegelijkertijd wantrouwen in de hand en bood geen garantie op een goed beheer van de fondsen (cf. De Swaan 1983, 38). De lotgevallen van *Texel's Belang* vormen van dit laatste een illustratie. Een 76-jarige oud-visser, die zich de organisatie en haar voorzitter nog kon herinneren, keek me toen ik hem ernaar vroeg veelbetekenend aan en zei: 'daar bleef weleens wat onder de tafel kleven'. Liederen die hamerden op de totstandkoming van een nationale verzekering voor vissers, ageerden om deze reden tegen de lokale fondsen. Eén hunner stelde:

bij al deze fondsen valt hetzelfde verschijnsel waar te nemen. Zonder

²⁵ Om dat te voorkomen was een spreiding van risico's en dus een heterogeen lidmaatschap nodig, maar dat zou de onderlinge solidariteit verzwakken (De Swaan 1989, 153).

tekort te doen aan de goede bedoelingen der administrateurs, op de verschillende plaatsen blijft het beheer der fondsen gewoonlijk bij familieleden berusten van geslacht tot geslacht en kan uit den aard der zaak niet vermeden worden, dat de vriendjes en bijzondere geloofsgenooten in de eerste plaats worden geholpen, terwijl ook kosten van administratie feitelijk niet te pas komen. Het streelt ook de ijdelheid van niet weinigen om te zijn lid van het bestuur van het fonds 'zoo en zoo', zoodat bedelden dan zich tot die personen moeten wenden en hunne hulp dikwijls met weerzin moeten inroepen (Dirkzwager 1899, 67).

Dit was niet uniek voor vissersfondsen, want ook arbeiders onderling werden geplaagd door corruptie, fraude, vriendjespolitiek, onderling wantrouwen en conflicten (De Swaan 1989, 152). Maar overkoepelende organisaties boden evenmin soelaas, omdat de solidariteit onder beroepsgenoten op landelijke schaal zwak was en de problemen van concentratie van risico's, divergerende belangen en het onder invloed van de conjunctuur schommelende ledental er niet door opgelost werden. Sterker nog, met zulke nationale verbanden leek men zich nauwelijks te kunnen identificeren en argwaan over financieel (wan)beheer deed ze nog sneller sneuvelen dan de lokale instituties.

Met de ondergang van *Texel's Belang* en eerder van soortgelijke plaatselijke fondsen en verenigingen kwam op Texel een eind aan de pogingen om op lokaal niveau te voorzien in de noden van vissers, weduwen en wezen, die door rampen of tegenslag waren getroffen. Dat gebeurde mede onder invloed van de opkomst van staatsarrangementen. Zo versnelde de verzekeringsplicht die door overheidsinterventie in 1903 van kracht werd, de ondergang van *Helpt elkander*. Het proces om in de visserijwereld tot een overkoepelende sociale verzekering te komen voltrok zich echter uiterst traag en met horten en stoten. De overheid had, onder meer middels de Oorlogszeongevallenwet en de oprichting van *Zee-Risico* in 1915, wel enige aanzetten daartoe gegeven, maar trok zich mede vanwege de bijzondere aard van het kustvissersbedrijf - in casu het maatschapsstelsel - terug. Dat had ook te maken met het feit dat de vissers zelf wars waren van overheidsbemoeienis en zich tegen de hoogte van de verzekeringspremies verzetten. Liever hielden ze het heft in eigen hand, een houding die hen tot op de dag van vandaag kenmerkt. Het 'collectiveringsproces' waarover De Swaan (1989, #224ff.) in verband met verzorgingsarrangementen rept, strekte zich derhalve niet tot alle Nederlandse onderdanen uit; een deel ervan vaart nog steeds een eigen koers.

Literatuur

- Bordewijk, A., Sociale verzekering en deelvisserij op het IJsselmeer en overige binnenwateren. *Arbeid* 4/6 (1949), 167-170.
- Bossaers, K.W.J.M., *Zuiderzeevissers. Geschiedenis van de belangenorganisaties van de vissers op Zuiderzee en IJsselmeer*. Zutphen: De Walburg Pers, 1987.
- Cabantous, A., Le corps introuvable. Mort et culture maritime (XVIe-XIXe siècles). *Histoire, Economie, Société* 9/3 (1990), 321-336.
- Daalder, D.L., *Schimmenspel*. Zeist: Uitgeverij Ploegsma, 1939.
- Daalder, D.L., *Fijn en grof. De geschiedenis van een meisje en een jongen op Texel*. Schiedam: Interbook International B.V., 1978.
- Dekker, D., *Texels volksleven*. Den Haag: Kruseman's Uitgeversmaatschappij B.V., 1976.
- Dirkzwager, G., Verzekering op Visscherijgebied. In: *Verslag van het Eerste Nationaal Visscherij-Congres*. Leiden: Eduard IJdo, 1899, 44-84.
- Dubbelaar, W., Sociale verzekering in de visserij. In: *Het Visserijenschap. Speerpunt voor de visserij*. Haarlem: De Boer Maritiem, 1980, 116-123.
- Gennep, A. van, *The Rites of Passage*. Transl. M.B. Vizedom and G.L. Caffee. London: Routledge and Kegan Paul, 1960 [oorspr. Franse ed. 1909].
- Ginkel, R. van, Tragedie als transitie: noties over ritens rond de dood. *Pituri* 5/1 (1985), 30-43.
- Ginkel, R. van, Pigs, Priests and other Puzzles: Fishermen's Taboos in Anthropological Perspective. *Ethnologia Europaea* XVII/1 (1987), 57-68.
- Ginkel, R. van, Tussen wal en schip: taboes en territoriale overgangsriten in Noordatlantische vissersgemeenschappen. *Etnofoor* 1/2 (1988), 108-127.
- Ginkel, R. van, Ouwe Sunderklaas. Een Texels feest als baken van identiteit. *Vrijetijd & Samenleving* 9/3,4 (1991), 59-72.
- Gouda, D.J., *De Nederlandse zeevisserij tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918*. Haarlem/Antwerpen: Schuyt & Co, 1978.
- Huijbrecht, P.J. en E.T.J. Reindersma, *In weer en wind. De 'oude' visserij in Zeeland*. Middelburg: Den Boer Uitgevers, 1987.
- Ijbema, R. en H. de Haan, *De ramp van Moddergat. Het vergaan der vissersvloot van Moddergat en Paesens op 6 maart 1883*. Moddergat: 't Fiskerhúske, 1973.
- Jorion, P., The Priest and the Fishermen: Sundays and Weekdays in a Former 'Theocracy'. *Man* N.S. 17/2 (1982), 275-286.
- Kliff, H. van der, *Nederlandse visserstruiken*. De Bilt: Cantecleer, 1983.
- Kranenburg, H.A.H. Boelmans en J.P. van de Voort, *Een zee te hoog. Scheepsrampen bij de Nederlandse Zeevisserij 1860-1976*. Bussum: De Boer Maritiem, 1979.
- Mets, W.J., *Texelsche vertellinkjes*. Den Helder: Egner, z.j.
- Mollat, M., Les attitudes des gens de mer devant le danger et devant la mort. *Ethnologie française* 9/2 (1979), 191-200.
- Nijgh, P., Onze kustvisschers en de ongevallen-wetten. *Het Nederlandsche Zeewezen* 3/39 (1924), 618-620.
- Schreur, S., *De ontwikkeling van de visserij op Texel*. Haarlem: Economisch Technologische Dienst voor Noord-Holland, 1953.

- Slager, K. en P. de Schipper, *Vissers verhalen over hun leven in de delta*. Goes: De Koperen Tuin, 1990.
- Swaan, A. de, *De mens is de mens een zorg*. Amsterdam: Meulenhoff, 1983.
- Swaan, A. de, *Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bert Bakker, 1989.
- Verrips, J., *Als het tij verloopt... Over binnenschippers en hun bonden 1898-1975*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1991.
- Vis, F. van der, *Levensgeschiedenis van Frederik van der Vis (1842-1925)*. (Ongepubl. manuscript), z.j.
- Vis, W.P. van der, *De vis werd duur betaald... Het harde en riskante beroep van visserman 1870-1930. Uitgave van de Historische Vereniging Texel 21* (1991) 7-14.
- Vlis, J.A. van der, *Texel. Land en volk in de loop der eeuwen*. Amsterdam: C.V. v/h C. de Boer Jr, 1949.
- Vlis, J.A. van der, *tLant van Texsel: een geschiedschrijving*. 2e druk. Den Burg: Langeveld & De Rooy, 1977.
- Voort, J.P. van de, *Vissers van de Noordzee. Het Nederlandse visserijbedrijf in geschiedenis en volksleven*. 's-Gravenhage: Boekencentrum, 1975.